

รอยพระพุทธรูปบนจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Buddha's Footprint on the Mural Painting in the Crypt of Main
Prang Type Stupa, Wat Ratchaburana, Phra Nakhon Si
Ayutthaya

Received 26 February, 2023

Revised 15 May, 2024

Accepted 20 May, 2024

ธนภัทร์ ลิ้มห้านัยกุล^{1*}

Thanaphat Limhasanaikul¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบภาพจิตรกรรมภายในกรุชั้นที่ 2 ของพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีการแบ่งภาพจิตรกรรมออกเป็นช่องสี่เหลี่ยม โดยเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ ชาดก พระอติตพุทธเจ้า พระอสีติมหาสาวก และช่างได้ทำการแทรกภาพที่ดูคล้ายกับภาพรอยพระพุทธรูปจำนวน 2 ภาพรวมอยู่ในภาพเล่าเรื่องเนื่องในพระพุทธศาสนาด้วย ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเพื่อตรวจสอบว่าภาพดังกล่าวเป็นภาพรอยพระพุทธรูปจริงหรือไม่ และหากเป็นจริง รอยพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นรอยพระพุทธรูปแห่งใดโดยทำการศึกษาหลักฐานเอกสารทั้งในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ที่บันทึกเรื่องราวของรอยพระพุทธรูปร่วมกับหลักฐานงานศิลปกรรม เช่น รอยพระพุทธรูปจำลอง หรือ ภาพเล่าเรื่องรอยพระพุทธรูป

จากการศึกษาพบว่าภายในกรุชั้นที่ 2 ของพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะมีภาพรอยพระพุทธรูปอยู่ทั้งสิ้น 1 ภาพ ได้แก่ รอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภู ซึ่งเป็รรอยพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของลังกาและเป็นหนึ่งในโสฬสมหาสถาน โดยแสดงภาพรอยพระพุทธรูป

¹

นักศึกษาปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร tnplim@gmail.com

Doctoral Student Department of Art History Faculty of Archaeology Silpakorn University tnplim@gmail.com

บนภูเขาสุทโธซึ่งเป็นรูปแบบที่จะถูกนำไปพัฒนาต่อไปในเวลาต่อมา ในขณะที่ภาพที่เชื่อกันว่าอาจจะ
เป็นรอยพระพุทธรูป 4 รอยนั้นน่าจะเป็นภาพของชุมสมบัติทั้ง 4 มากกว่าเนื่องจากรูปแบบ
ของรอยพระพุทธรูป 4 รอยในช่วงเวลานั้นนิยมการออกรอยพระพุทธรูป 4 รอยที่เรียงซ้อนกัน
มากกว่าจะแยกออกจากกันและเรียงในแนวระนาบ

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนัง, รอยพระพุทธรูป, ศิลปะไทย

Abstract

This article have main objective to research the mural painting in the level 2 crypt of the main Prang type stupa, Wat Ratchaburana, Phra Nakhon Si Ayutthaya. The mural in this crypt was created inside the square and rectangular panels with the story mainly focus about Buddhism such as Life of Lord Buddha, Jataka (Past lives of Lord Buddha), Past Buddha and disciples. And there are 2 panels which can be defined as a Buddha's Footprint add into this mural in the crypt. So researcher want to research to examine that are these 2 panels Buddha's Footprint or not. If they are, can we identify which Buddha's footprints these scene represent? Researcher will use both texts and Buddhist scriptures from both Thailand and other countries and Buddhist art such as Buddha's footprint and mural with the story about Buddha's footprint.

The result from this article is there is one panel in the level 2 crypt of the main Prang type stupa, Wat Ratchaburana that represent Buddha's footprint which is the Buddha's footprint from Mount Sumanakuta or Adam's peak, the most sacred Buddha's footprint in Sri Lanka and one of Solosmahasthana, 16 sacred places of Sri Lanka. The Buddha's footprint from Mount Sumanakuta was depicted in the shape of a big footprint on top of a single mountain which will be the foundation for the painting that mention this Buddha's footprint in the later period. While another painting which was believed to be the Footprints of 4 Buddhas in

this mural should be defined as a 4 treasure pots that was appear at the birth time of Lord Buddha. This scene was shown as 4 object that was placed separately in horizontal order while the Footprints of 4 Buddhas in this period was presented as a Buddha's footprints that was placed in a stacked order.

Keywords: Mural Painting, Buddha's Footprint, Thai Art

ภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณีคือการวาดภาพพระบารมีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของช่างเขียนไทยที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของช่างเขียนไทยที่คิดค้นวัสดุ เทคนิค รูปแบบ และสั่งสมมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น มีลักษณะเป็นอุดมคติ มักแสดงภาพคล้ายกับการมองจากที่สูงลงที่ต่ำและแสดงภาพแบบ 2 มิติ มีลักษณะการเขียนเล่าเรื่องต่อกันไปทั้งผนัง มักใช้สัญลักษณ์ซ้ำ ๆ และมีการประดิษฐ์ลวดลายเพื่อตกแต่งภาพและแก้ปัญหาในที่ว่าง (เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว, 2556, 2 – 14) และเนื่องจากความเชื่อหลักของคนไทยคือพระพุทธศาสนา ดังนั้น เนื้อหาหลักของจิตรกรรมแบบไทยประเพณีจึงเน้นไปที่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ เป็นต้น

หลักฐานงานจิตรกรรมแบบไทยประเพณีเท่าที่พบในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่ไม่เก่าไปกว่าสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19 – 20) มักจะพบอยู่ภายในเจดีย์เนื่องจากเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความแข็งแรงทนทานกว่าอาคารหลังคาคลุม เช่น อุโบสถ หรือ วิหาร ดังนั้น หลักฐานงานจิตรกรรมฝาผนังรุ่นเก่าเท่าที่เหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันจึงมักจะอยู่ภายในเจดีย์ เช่น ในคูหา หรือ ภายในกรุเจดีย์ ซึ่งในกรณีของวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่จะทำการศึกษาจะเป็นจิตรกรรมภายในกรุเจดีย์

ประวัติวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวว่า วัดราชบูรณะนี้สร้างขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เมื่อปี พ.ศ. 1967 ดังความว่า

“...ศักราช 786 มะโรงศก (พ.ศ. 1967) สมเด็จพระอินทราชาเจ้าทรงพระประชวรณพพาน ครั้นนั้นเจ้าอ้ายพญาแลเจ้าอ้ายพญา พระราชกุมารท่านชนช้างด้วยกัน ณ สะพานป่าถ่าน ถึงพิราลัยทั้ง 2 พระองค์ที่นั่น จึงพระราชกุมารเจ้าสามพระยาได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า แลท่านจึงให้ก่อพระเจดีย์สองพระองค์สวมที่เจ้าพญาอ้ายแลเจ้าพญาอ้ายช้างข้างเวกกันถึงอนิจภาพ ตำบลปาดารนั้น ในศักราชนั้นท่านสถาปนาวัดราชบูรณ...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 394)

ในขณะที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แม้จะไม่ได้ระบุถึงปีที่สร้างแต่ก็การให้รายละเอียดเพิ่มเติมบางประการเกี่ยวกับสถานที่สร้างวัดราชบูรณะว่าสร้างขึ้นสถานที่ที่ถวายพระเพลิงพระศพของเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยาซึ่งไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ โดยเนื้อความดังกล่าวระบุว่า

“...มุขมนตรีออกไปเฝ้าเจ้าสามพระยา พูลการซึ่งพระเชษฐาธิราชขาดคอช้างทั้งสองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนคร เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ท่านจึงให้ขุดเอาพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา ไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นอารามแล้ว ให้นามชื่อว่าวัดราชบูรณะ...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 51)

ดังนั้น หากนำเนื้อความที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดารทั้ง 2 ฉบับมาพิจารณาร่วมกันก็ทำให้เราทราบว่า วัดราชบูรณะแห่งนี้สร้างขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) และน่าจะสร้างขึ้นบนสถานที่ถวายพระเพลิงพระศพ เจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยาพระเชษฐาทั้ง 2 ของพระองค์ที่สวรรคตไปก่อนหน้า

วัดราชบูรณะแห่งนี้มีพระปรางค์ก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่เป็นประธาน (ภาพที่ 1) ซึ่งน่าจะเป็นพระมหาธาตุที่ถูกกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

โดยพระปรางค์นั้นตั้งบนชุตฐานที่สูงกว่าระดับพื้นทำให้องค์พระปรางค์ดูสูงชะลูด มีตรีมุขที่ประดับเจดีย์ทรงระฆังบนหลังคาอยู่ทางทิศตะวันออก ภายในเรือนธาตุมีห้องคูหาที่อาจประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเจดีย์จำลอง พระปรางค์องค์นี้ยังมีห้องกรุ 3 ชั้นซ้อนกันในแนวตั้งบริเวณแกนกลางของพระปรางค์ ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นปรากฏที่กรุชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 โดยภาพจิตรกรรมภายในกรุชั้นที่ 1 เขียนภาพสัญลักษณ์และเครื่องหมายมงคลอย่างจีนกับภาพเทวดา ในขณะที่ภาพจิตรกรรมภายในกรุชั้นที่ 2 มีการเขียนภาพเล่าเรื่องในนวนวนโดยมีการแบ่งเป็นช่องเป็นแถวที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม (สันติ เล็กสุขุม และ กมล ฉายาวัดนะ, 2523, น. 22) (ภาพที่ 2) ซึ่งเนื้อหาภายในกรุชั้นนี้เล่าเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พุทธประวัติ อสัติมหาสาวกและชาดก และเนื้อหาที่จะทำการศึกษาคือภาพเล่าเรื่องในกรุชั้นที่ 2 นี้เนื่องจากเป็นจุดที่พบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อาจเป็นภาพรอยพระพุทธรูปบาทที่เก่าแก่ที่สุดในศิลปะไทย

ภาพที่ 1 พระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 2 ภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การศึกษาเรื่องจิตรกรรมฝาผนังในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะที่ผ่านมา

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรีถือเป็นบุคคลแรกๆ ที่ทำการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในกรุชั้นที่ 2 และได้เขียนบทความชื่อ “การค้นพบจิตรกรรมไทยครั้งใหม่” ซึ่งได้มีการอธิบายภาพจิตรกรรมฝาผนังในด้านรูปแบบ การใช้สี รวมไปถึงการกำหนดอายุจิตรกรรมฝาผนังชุดนี้สอดคล้องกันกับอายุของพระปรางค์ พร้อมกับระบุว่าจิตรกรรมฝาผนังชุดนี้เป็นหลักฐานใหม่ que แสดงให้เห็นว่าภาพจิตรกรรมเนื่องในพุทธศาสนานี้พบมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น (ศิลป์ พีระศรี, 2502, น. 34 – 41)

ต่อมา สว่าง สิมะแสงยาภรณ์ได้ทำการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แบบศิลปะที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งเป็นการต่อยอดจากงานศึกษาของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี และได้วิเคราะห์ภาพจิตรกรรมภายในกรุชั้นที่ 2 พร้อมกับระบุถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังที่นายสว่างสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นภาพรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏและรอยพระพุทธรูป 4 รอยแทรกอยู่ในภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ (สว่าง สิมะแสงยาภรณ์, 2522, น. 27 – 30)

หลังจากนั้น เสมอชัย พูลสุวรรณได้ทำการวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุชั้นที่ 2 ในหนังสือ “สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 – 24” เพิ่มเติมว่า โครงเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุชั้นที่ 2 นี้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าศากยมนีและคติชาตุนิทานแบบลังกาที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ตามคติการบูชา พร้อมกับตีความว่าภาพในกรุนี้มีภาพของรอยพระพุทธบาทบนเขาสุมนกูฏ แต่ภาพรอยพระพุทธบาท 4 รอยที่สว่าง สิมะแสงยาภรณ์ตีความนั้น เสมอชัย พูลสุวรรณตีความเป็นภาพขุมสมบัติทั้ง 4 อันเป็นสหชาติของพระพุทธเจ้า (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539, 46 – 48) ก่อนที่ในปี พ.ศ. 2559 เสมอชัย พูลสุวรรณจะกล่าวถึงอีกครั้งในหนังสือ “จิตรกรรมพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล : รูปแบบและความหมายของศิลปะแห่งศรัทธา” โดยระบุว่าภาพดังกล่าวคือภาพขุมสมบัติทั้ง 4 เนื่องจากตำแหน่งของภาพอยู่ในลำดับการเล่าเรื่องพุทธประวัติ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2559, 211)

ในปี พ.ศ. 2552 จีรวรรณ แสงเพชรได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย” ซึ่งได้มีการกล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะอีกครั้ง พร้อมกับได้ทำการวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังในกรุชั้นที่ 2 พร้อมกับได้เสนอการตีความตามที่สว่าง สิมะแสงยาภรณ์ได้ตีความไว้ก่อนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ว่าภายในกรุชั้นนี้ มีภาพรอยพระพุทธบาท 2 แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทบนเขาสุมนกูฏ และรอยพระพุทธบาท 4 รอย ก่อนจะนำวิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าวมาตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “กรุและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ” เมื่อปี พ.ศ. 2566 (จีรวรรณ แสงเพชร, 2566, 198 – 218)

จากผลการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดพบว่า ภาพเล่าเรื่องภายในกรุชั้นที่ 2 ของพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะนี้มีภาพเล่าเรื่องรอยพระพุทธบาทจริง โดยรอยพระพุทธบาทที่มีการตีความตรงกัน คือ รอยพระพุทธบาทบนเขาสุมนกูฏ แต่อีกภาพหนึ่งยังมีการให้ความเห็นที่ต่างกัน สว่าง สิมะแสงยาภรณ์ และจีรวรรณ แสงเพชรตีความว่ามีภาพรอยพระพุทธบาท 4 รอย และเสมอชัย พูลสุวรรณตีความว่าภาพดังกล่าวคือภาพขุมสมบัติทั้ง 4 ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จะเป็นการตรวจสอบว่าภาพทั้ง 2 ว่าตรงตามผลการศึกษาที่มีผู้ศึกษาเอาไว้ก่อนหน้านี้หรือไม่ ทั้งในประเด็นรอยพระพุทธบาทบนเขาสุมนกูฏ และในประเด็นรอยพระพุทธบาท 4 รอยโดยใช้หลักฐานเอกสารทั้งจารึก คัมภีร์ทางศาสนา และพระราชพงศาวดารมาประกอบกับหลักฐานงานศิลปกรรมทั้งร่วมสมัยว่ามีรูปแบบตรงกันหรือไม่ และตรวจสอบกับงานศิลปกรรมในสมัยหลังว่ามีลักษณะที่สืบทอดมาหรือไม่อย่างไร

รวมไปถึงตรวจสอบมูลเหตุว่าเหตุใดจึงมีการนำภาพรอยพระพุทธรูปมาเขียนแทรกไว้
เป็นส่วนหนึ่งของภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ

ภาพรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมณภูวนิจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ

ภาพรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมณภูวนั้นปรากฏอยู่บนผนังด้านทิศเหนือของกรุชั้นที่ 2
ในแถวที่ 3 ช่องที่ 3 (ภาพที่ 3) เป็นรูปรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมณภูวนั้น ซึ่งเป็นหนึ่งใน
โสฬสมหาสถาน 16 แห่งอันเป็นสถานที่ที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาเยือนและถือเป็น
รอยพระพุทธรูปที่มีความสำคัญที่สุดของลังกาเนื่องจากเชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธรูป
ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาประทับด้วยพระองค์เองตามที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาวงศ์ที่เล่าถึง
การเสด็จมายังเกาะลังกาครั้งที่ 3 ของพระพุทธรูปเจ้าตามคำทูลเชิญของอักษิณคราชผู้อาศัย
ในแม่น้ำกัลยาณีและได้ประทับรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมณภูวนั้นเพื่อประทานให้กับสมณฑ
และสัตว์ทั้งปวง ดังความในคัมภีร์ว่า

“...พระพุทธรูปองค์ที่ตรัสพระธรรมเทศนาให้เป็นสุขประโยชน์แก่นาคอันเข้ามานั่ง
ในมณฑปแล้วว่า ดูกรฝูงนาคทั้งหลายท่านจงมีน้ำจิตชื่นชมยินดีปราโมทย์ให้ปราศจากโทษ
แผ่เมตตาริจิตในสัตว์ทั้งหลายจงเป็นนิตยในสันดานท่านเถิด จบแล้วก็เสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศกับ
พระภิกษุสงฆ์ ลงในเบื่องบนยอดเขาสุมณภูวนั้นบรรพต จึงสำแดงพระบาทรอยเจดีย์ไว้ในที่นั้น...”
(กรมศิลปากร, 2534, น. 49)

ด้วยความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมณภูวนั้นทำให้รอยพระพุทธรูป
แห่งนี้กลายเป็นสถานที่แสวงบุญที่สำคัญที่ผู้คนในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นจะ
เดินทางไป ซึ่งในประเทศไทยปัจจุบันปรากฏหลักฐานการเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูป
บนเขาสุมณภูวนั้นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในจารึกวัดศรีชุมสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัย
พระมหาธรรมราชาที่ 1 เนื่องจากในเนื้อความมีการออกพระนามของพระมหาธรรมราชาที่ 1
ในจารึกด้านที่ 1 (ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) : ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช
2523, 2527, น. 1-49) โดยในจารึกหลักนี้มีการกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อคราวที่พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี
ผู้เดินทางไปยังลังกาเพื่อแสวงบุญยังเขาสุมณภูวนั้น ความว่า

“...กลางหาวชาวสีหลเห็นแก่ตามีศรีทาลง...เขา...มาห...รูปพระมหาเถร ศรีศรีทธาราชจุฬามณีไว้เหนือจอมเขาสุมนภูฏกระทำปูน...ว...บูชา...น...บพ...อันหนึ่งก่อลัดด้วยหิน...แห่งเทนุรายสร้างไว้...ภ...ส...น...มาวลิกคงไว้ก่อทำพระเจดีย์...คีนมาฉพรังสี...ขึ้น...นช...ทุกเมื่อฉัพ...รักษา...แห่งพระศรีราชาจุฬามณี...เขาสุมนภูฏ...” (กรมศิลปากร, 2529, น. 78)

นอกจากจารึกที่กล่าวถึงการเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏแล้ว ในสมัยสุโขทัยยังปรากฏหลักฐานจารึกที่กล่าวถึงการจำลองรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มาสร้างขึ้นใหม่ในอาณาจักรสุโขทัยเนื่องจากเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทเจ้าเสด็จมาประทับด้วยพระองค์เองซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้คนในดินแดนประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวรับรู้เรื่องนี้มาแล้ว โดยปรากฏในจารึก 2 หลัก ได้แก่ จารึกนครชุมซึ่งน่าจะสร้างขึ้นพุทธศักราช 1900 ตามปีที่ระบุในจารึก โดยระบุไว้ในด้านที่ 2 ของจารึก ความว่า

“...พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน...พระเป็นเจ้าถึงสิ่งหลอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมนภูฏบรรพต...” (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ ครบ 200 ปี, 2548, น. 69-70)

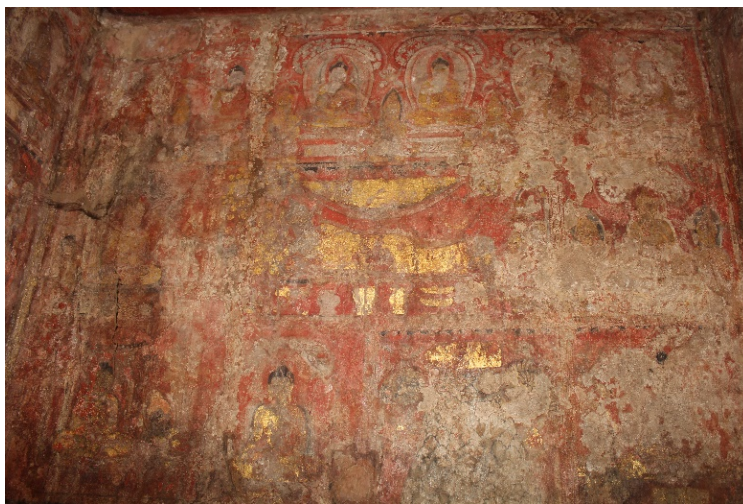
ส่วนจารึกอีกหลักที่มีเนื้อความคล้ายกันคือจารึกเขาสุมนภูฏนั้นซึ่งระบุพุทธศักราช 1911 โดยข้อความสำคัญจะอยู่ที่ด้านที่ 1 ซึ่งกล่าวถึงคำสรรเสริญรอยพระพุทธรูปที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 ได้ประดิษฐานบนยอดเขาสุมนภูฏ ความว่า

“...เขาอันนี้ชื่อสุมนภูฏบรรพต...เรียกชื่อตั้งอัน เพื่อไปพิมพ์เอารอยดินพระพุทเจ้าเราอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมนภูฏ...ในลังกาทวีปพื้น มาประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาอันนี้แล้วให้คนทั้งหลายได้เห็นรอยฝ่าตีนพระพุทเป็นเจ้าเรานี้ มีลายต้นไทร้อยแปดสีส่อง...” (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ ครบ 200 ปี, 2548, น. 91-92)

จารึกทั้ง 3 หลักที่ได้กล่าวมานี้ล้วนแต่เป็นเครื่องยืนยันถึงการรับรู้ของผู้คนที่มีต่อรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ดังนั้น การปรากฏขึ้นของภาพรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมนภูฏที่วัดราชบูรณะนี้แสดงให้เห็นถึงการรับรู้เรื่องราวพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์นี้ได้เกิดขึ้นแล้วในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 สอดรับกับในชินกาล

มาลีปกรณ์ที่อธิบายเพิ่มเติมว่าในคราวที่พระภิกษุ 8 รูปจากแคว้นกัมโปชที่ได้เดินทางไปพร้อมกับพระภิกษุจากเชียงใหม่และรามัญไปทำการอุปสมบทใหม่ที่ศรีลังกาในครั้งนั้น คณะพระภิกษุได้ไปนมัสการพระทันตธาตุรอยพระพุทธรูปบาทบนยอดเขาสุมนภูฏและโสฬสมหาสถาน 16 แห่ง (พระรัตนปัญญาเถระ, 2550, น. 119) จึงเป็นไปได้ว่าการรับรู้เรื่องราวรอยพระพุทธรูปบาทบนยอดเขาสุมนภูฏในอยุธยาจะเริ่มเกิดขึ้นแล้วในรัชกาลนี้

ภาพจิตรกรรมบนผนังด้านทิศเหนือของกรุชั้นที่ 2 ในแถวที่ 3 ช่องที่ 3 นี้เขียนเป็นภาพรอยพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่มีการลงรักปิดทองประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสูงโดด (ภาพที่ 4) ซึ่งรูปแบบนี้ต่อมาจะกลายเป็นพื้นฐานให้กับภาพรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏในสมัยหลัง เช่น จิตรกรรมสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6 ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย (ภาพที่ 5) หรือ จิตรกรรมฝาผนัง วัดทองธรรมชาติ กรุงเทพมหานครซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (ภาพที่ 6) แต่อาจมีการเพิ่มเติมรายละเอียดบางประการ เช่น บันไดสายโซ่ซึ่งจะกลายเป็นอีกหนึ่งสัญลักษณ์สำคัญของรอยพระพุทธรูปบาทนี้ในเวลาต่อมา (ภาพที่ 5)

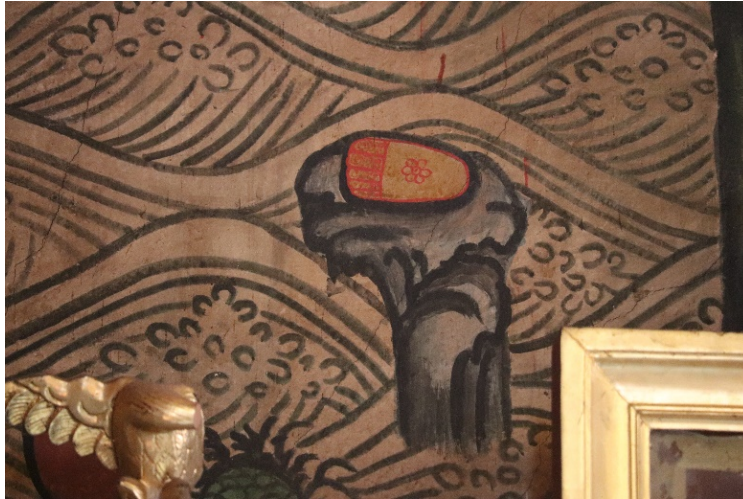
ภาพที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุทิศเหนือ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 4 รอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมณภูจิตรกรรมฝาผนังในกรุทิศเหนือ วัดราชบูรณะ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 5 เขาสุมณภู สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6 (กรมศิลปากร, 2542, น.96)

ภาพที่ 6 จิตรกรรมฝาผนังรูปรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏา ภายในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาติ
กรุงเทพมหานคร

ภาพรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะนี้อยู่ติดกับภาพพระพุทธรูปประวัติ 2 ตอน ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารและเมตไตรยพยากรณ์ (จิราวรรณแสงเพชร, 2566, น. 217 – 218) สาเหตุที่ภาพรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏแทรกอยู่ระหว่างพุทธรูปประวัติทั้ง 2 ตอนนี้อาจเนื่องมาจากการที่การประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏนี้เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ปรากฏในพุทธรูปประวัติแต่เป็นสิ่งที่แต่งขึ้นในลังกา ดังนั้นช่างเขียนจึงไม่รู้ว่าควรเขียนภาพเขาสุมนภูฏไว้ในบริเวณใดจึงได้นำมาแทรกไว้ในตอนท้ายของจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ รวมถึงอาจมีที่มาจากเรื่องราวของรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูฏในเอกสารฝ่ายล้านนาที่กล่าวถึงกรที่เขาสุมภูฏเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตจะมาประทับรอยพระพุทธรูปบาท (ตำนานมูลศาสนา, 2519, น. 250–251) เพื่อแสดงถึงการคงอยู่ของพระพุทธรูปศาสนาทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสอดคล้องการฉากเมตไตรยพยากรณ์เป็นอย่างดีและยังเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อและรับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์อีกด้วย

ข้อถกเถียงเรื่องรอยพระพุทธรบาท 4 รอยบนจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์
วัดราชบูรณะ

ภายในกรุชั้นเดียวกันกับภาพรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูมียังปรากฏภาพที่เชื่อว่าอาจเป็นรอยพระพุทธรูป 4 รอยอยู่ด้วย โดยภาพดังกล่าวเขียนอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกแถวที่ 3 ช่องที่ 4 ติดกับพุทธประวัติตอนอนิมิสเจติย (ภาพที่ 7) แสดงด้วยภาพวัตถุทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายมน 4 ชิ้นเรียงกันในแนวหน้ากระดานบริเวณตอนล่างของกรอบภาพโดยที่ตอนบนมีช่องว่างอยู่ห้อยลงมา (ภาพที่ 8) ซึ่งสว่าง สิมะแสงยาภรณ์และจิราวรรณ แสงเพชรเชื่อว่า เป็นภาพรอยพระพุทธรูป 4 รอยซึ่งหมายถึงรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทั้ง 4 ในภัทรกัปปัจจุบัน ได้แก่ พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ โดยจิราวรรณ แสงเพชรได้อธิบายเพิ่มเติมว่า แม้ภาพนี้จะแทรกอยู่โดยไม่มีการเชื่อมโยงกับพุทธประวัติที่อยู่ติดกัน แต่ก็น่าจะเชื่อมโยงกับภาพรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสุมนภูม (จิราวรรณ แสงเพชร, 2566, น. 206–207) ในขณะที่เสมอชัย พูลสุวรรณเสนอว่าภาพดังกล่าวน่าจะเป็นภาพขุมสมบัติทั้ง 4 ซึ่งเป็นสหชาติของพระพุทธเจ้าและหากพระองค์ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรัพย์สินที่พระองค์มีจะมากจนใช้ไม่หมด (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2559, น. 211, LXIII)

ภาพที่ 7 จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุทิศตะวันออก วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

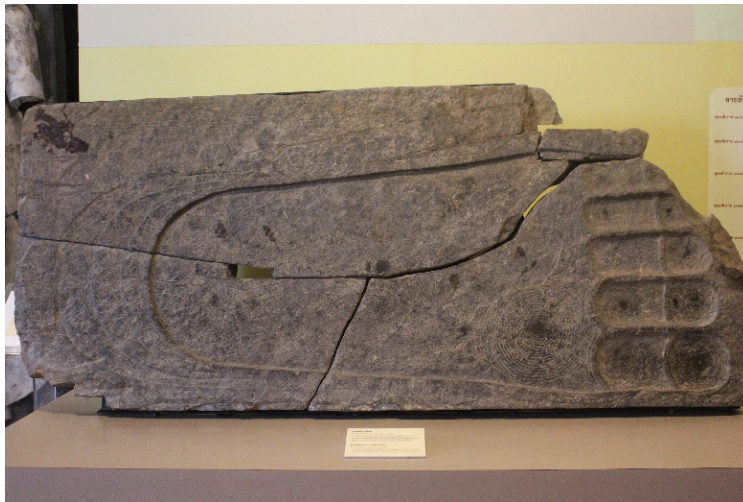
ภาพที่ 8 ชุมสมบัติทั้ง 4 วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อนำข้อเสนอของนักวิชาการทั้ง 2 ท่านมาเปรียบเทียบกับแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นตรงกับข้อเสนอของเสมอชัย พูลสุวรรณว่าภาพดังกล่าวน่าจะหมายถึงชุมสมบัติทั้ง 4 มากกว่า เพราะแม้ว่าจะปรากฏหลักฐานการสร้างรอยพระพุทธรูป 4 รอยมาตั้งแต่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในศิลปะสุโขทัย (ภาพที่ 9) แต่รูปแบบของรอยพระพุทธรูป 4 รอยที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะนี้ เช่น รอยพระพุทธรูปบนเขาหน้าอ จังหวัดนครสวรรค์ (ภาพที่ 10) ล้วนแต่แสดงด้วยภาพรอยพระพุทธรูป 4 รอยที่วางซ้อนกันทั้งสิ้น ไม่ปรากฏการสร้างรอยพระพุทธรูป 4 รอยในลักษณะที่แยกจากกันเป็นเอกเทศและเรียงกันในแนวระนาบเช่นนี้จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ (ภาพที่ 11) ประกอบกับภาพนี้ยังอยู่ใกล้กับพุทธประวัติตอนอนิมิสเจดีย์ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในช่วงแรกของพุทธประวัติ รวมไปถึงรูปแบบที่ของวัตถุที่เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายมนนี้ก็มีลักษณะคล้ายกับหีบสมบัติได้เช่นกัน อีกทั้งความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูป 4 รอยในสมัยอยุธยา นั้นเพิ่งจะปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น เนื้อความในคำให้การขุนหลวงหาวัด ที่กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปบนเขาจริงที่เมืองหาง ประเทศพม่าซึ่งเป็นรอยพระพุทธรูป 4 รอย ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้กล่าวถึงในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ความว่า

“อันว่าเมืองหางนี้เป็นเมืองบุรีราณเขามาช้านานหนักหนา แต่นักษัตริย์ได้ถึงร้อยชั่ว แต่คราวเมืองปาดลีบุตรนั้นมา มีรอยพระพุทธรูปอยู่บนยอดเขา เรียกเขาจริง แต่ก่อนตั้งพระศาสนา พร้อมด้วยพระรัตนตรัย พระนเรศวรจึงทำพิธีเข้าเหยียบกรุงจักให้รุ่งเรืองเดชา

อันที่พระพุทธรูปนั้นก็เสด็จไปนมัสการ พระองค์จึงปลื้มเครื่องทรงทั้งสังวาลและภูษา และทรงไว้ในรอยพระพุทธรูป แล้วทำสักการบูชาธูปเทียนข้าวตอกดอกไม้ มีเครื่อง ทั้งปวงเป็นอันมาก แล้วจึงทำการพิธีสมโภชอยู่เจ็ดราตรี จึงให้มหาอุปราชเป็นทัพหน้ายกไปเมือง หงสาวก่อน อันองค์พระนเรศวรนั้นเสด็จอยู่เมืองท่า่ง เพราะเหตุฉะนั้น จึงถวายพระนามเรียก องค์พระนารายณ์เมืองท่า่ง เป็นกรุงหยุดพักอยู่กลางทางของพระองค์ ครั้นเสร็จการมงคลพิธีแล้ว พระองค์ก็ยกไปเมืองหงสาว (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 708)

จากเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้เขียนเชื่อว่าภาพวัตถุทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปลายมน 4 ชิ้นเรียงกันในแนวหน้ากระดานที่เขียนอยู่ภายในกรุพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะนี้ น่าจะหมายถึงชุมสมบัติทั้ง 4 มากกว่ารอยพระพุทธรูป 4 รอย

ภาพที่ 9 รอยพระพุทธรูป 4 รอย วัดเขาพระบาทน้อย จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 10 รอยพระพุทธรูป 4 รอย เขาน้อย จังหวัดนครสวรรค์

ภาพที่ 11 รอยพระพุทธรูป 4 รอย วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

สรุป

จากการตรวจสอบภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุชั้นที่ 2 พระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า ภาพเล่าเรื่องราวพระพุทธรูปภายในกรุชั้นนี้มีทั้งสิ้น 1 รูป คือ รอยพระพุทธรูปบนเขาสุมณภู โดยรูปแบบที่ปรากฏนั้นได้ส่งต่อไปยังภาพเล่าเรื่องราวพระพุทธรูปบนเขาสุมณภูในสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ แสดงถึงความสืบเนื่องของรูปแบบที่ยังรักษารูปแบบทางสัญลักษณ์ที่ซ้ำ ๆ กันมาแต่ได้มีการต่อยอดพัฒนาในด้านรูปแบบในเวลาต่อมา รวมถึงยังเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการรับพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งด้วย ขณะที่ภาพอีกภาพหนึ่งซึ่งมีการถกเถียงกันว่าเป็นภาพรอยพระพุทธรูป 4 รอยหรือภาพขุมสมบัติทั้ง 4 นั้นพบว่าภาพดังกล่าวควรจะเป็นภาพขุมสมบัติทั้ง 4 มากกว่าเนื่องจากรูปแบบที่แสดงออกในงานจิตรกรรมนั้นไม่สอดคล้องกับรูปแบบของรอยพระพุทธรูป 4 รอยที่สร้างขึ้นร่วมสมัยกับการเขียนจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าว

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2529). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2534). *วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 หมวดศาสนจักร คัมภีร์มหาวงศ์*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ ครบ 200 ปี. (2548). *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จิรวรรณ แสงเพ็ชร. (2552). *ระบบการจัดการและการประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย*. ดุษฎีนิพนธ์ สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- จิรวรรณ แสงเพ็ชร. (2566). *กรุและการประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุ*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส. พระพุทธพุทฺธกาม, พระพุทธญาณ.
- ตำนานมูลศาสนา. (2519). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระรัตนปัญญาเถระ. (2550). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. กรุงเทพฯ: จำไทย เพรส.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ. *คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด*. 2553. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ศิลป์ พีระศรี, แต่ง, เขียน ยิ้มศิริ, แปล. (2502). *การค้นพบจิตรกรรมไทยครั้งใหม่*. *วารสารศิลปากร*, 2(5), 33 – 41.
- ศิลปจารึกสุโขทัย หลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) : ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช 2523. (2527). กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ, กรมศิลปากร.
- สว่าง สิมะเสถียร. (2522). *แบบศิลปะที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุ ณ พระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. ศิลปะนิพนธ์ สาขาประยุกต์ศิลปศึกษา. กรุงเทพฯ: คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สันติ เล็กสุขุม และ กมล ฉายาวัดนะ. (2523). *จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สถาบัน ไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2559). จิตรกรรมพุทธศาสนาสมัยพุทธาม: รูปแบบและความหมายของ
ศิลปะแห่งศรัทธา เล่ม 1 ตัวยุทธ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2559). จิตรกรรมพุทธศาสนาสมัยพุทธาม: รูปแบบและความหมายของ
ศิลปะแห่งศรัทธา เล่ม 2 ภาพประกอบและคำอธิบาย. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.